

KONTSEPTUAALSE INTEGRATSIOONI TEOORIAST JA BLENDIDEST

Kolmeskeemiline mudel (vt. oma lühimemos) töötab hästi sententsiaalmetafooridel, kus allika poolel on antud niipalju semantilist informatsiooni, nagu seda võib sisaldada kujundlik, süntaktiliselt lõpetatud lause (vanasõna korral pealegi üldistav lause, mis kätkeb kausaalset “implikatsiooni”), kuid sihtdomeeni poolel paremal juhul vaid kontekstilis-temaatiline irritant, halvemal juhul aga — absoluutselt mitte midagi. St. allikas juhib siin pea kõike toimuvat, sh. geneerilise skeemi koostist ja struktureerumist.

Kolmeskeemiline mudel hakkab aga tõrkuma “4. reegli” vanasõnade korral või mistahes muu nominaalse, predikatiivse vm. partsiaalse metafoori korral. Sellised tekstid koosnevad printsiibis mõlema spetsiifilise domeeni “lõikudest”. Predikatiivne pool kuulub reeglina figuratiivsesse allikmaailma, mis tuleb leida mäluaidast või konstrueerida tekstis antud verbaalse informatsiooni põhjal. Subjekti- või teemapool aga esindab sihtmaailma, olgu selleks siis midagi akuaalselt antut või võimalikuna kujuteldavat. Seetõttu kaob allika poolel terviklik propositsionaalne, kausaalne ja sündmusstruktuur, geneeriline ühisosa aga tuleks konstrueerida segust, mis mõlema spetsiifilise domeeni poolel koosneb osalt puhtkujutuslikust, osalt aga sõnaliselt vormistatud infost. Näiteks nn. XYZ-struktuuride korral tuleb välja arvutada “puuduva neljanda” sisu. Allik- ja sihtdomeenist pärineva info proportsioonide ja laadi erinevuse kohta on kenaks illustatsiooniks kas või Turneri raamatus “Reading Minds” (lk. 210) toodud näiteseeria: *Daniel Webster on aurumasin* → *Daniel Webster on kõndiv aurumasin* → *Daniel Webster on pükstega aurumasin*.

Nagu teada, kirjutavad Fauconnier ja Turner 1994. aastast peale enamasti koos, arendades nn. **kontseptuaalse integratsiooni** (*conceptual integration*) **teooriat**, mille keskseteks võtmesõnadeks on 1) **mentaalse ruumide** (*mental spaces*) mõiste ja kontseptsioon, mis pärineb algselt Fauconnier’lt (1994 [1985]); 2) **kontseptuaalse segu**(*nemise*) (*conceptual blending ~ blend*) mõiste.

Autorite kinnitust mööda osutub kontseptuaalne integratsioon praktiliselt universaalseks kognitiivseks operatsiooniks, mille nähtumisala ei piirdu kaugeltki metafooridega (liiati vanasõnadega). Ometi on selle geneetiline seos Suure Ahela konstruktidega äratuntav, kuna mudeli areng kaheskeemilisest kolmeskeemiliseks ja sealt edasi neljaruumiliseks algas nimelt geneerilise komponendi sügenemisega mudelisse raamatus “More than Cool Reason”.

Turner ja Fauconnier annavad **mentaalse ruumi** lühida ja konkreetse määratluse esmakordselt ühes oma 1995. a. kirjutises:

“We use the term *mental space* in contrast to the term *conceptual domain*. A *mental space* is a (relatively small) conceptual packet built up for purposes of local understanding and action. Mental spaces are constructed whenever we think and talk.”

Edaspidi mõte väikestest kontseptuaalsetest pakkidest kordub, kuid toonitatakse mõningaid jooni nende loomuses, nagu osalisus, omavaheline seos ja seos konkreetse diskursiga, mobiilsus. Raamatus “Mappings in Thought and Language” (1997, lk. 11) ütleb Fauconnier, et mentaalsed ruumid on “partial structures that proliferate when we think and talk, allowing a fine-grained partitioning of our discourse and knowledge structures” (*ibid.*: 11).

Siin kerkib järjekordne kord küsimus mõistevahekordadest domeeni, skeemi ja mentaalse ruumi vahel. Fauconnier’ ja Turneri teooria mõned interpreteerijad (nt. Coulson, Grady ja Oakley) näevad mentaalsete ruumide ja kontseptuaalsete domeenide põhivahet selles, et domeenid (ja projektsioonid, mis loovad domeenidevahelisi kontseptuaalseid metafoore) on jäädvustatud teadmisstruktuuridena **semantilises e. püsimälus**, mentaalsed ruumid aga konstrueeritakse **episoodilises e. operatiivmälus**.

Mis puutub mentaalsete ruumide vahekorda skeemidega, siis nende omavahelise asendatavuse fakt ise räägib ilmselt nende piisavast sünonüümsusest.

1994. a. preprintis, mida teile näitasin, ilmub esimene variant kontseptuaalse integratsiooni uuest

neljaruumilisest, rombikujulisest mudelist (pilt teile lühimemos lk. 8). Siin ei jaotata põhitasandi ruume (endisi skeeme) juba ette allik- ja sihtdomeeni kuuluvaiks, vaid neid nimetatakse lihtsalt *sisendruumideks* (*input spaces*), kuigi vajadusel kasutatakse ka täpsustusi, nagu *source input*, *target input* vm. Rombi ülejäänud positsioone angažeerivad nn. *keskmised ruumid* (*middle spaces*): ülal on meile juba tuttav geneeriline ruum, all aga uus komponent — “*segu*” ehk *blend*.

Rombilise mudeli üldkuju sugereerib tõlgitsema seda lihtsas hulgateoreetilises vaimus.

Geneerilise ruumi kohta on juba teada, et ta kujutab endast sisendruumide (st. allik- ja sihtruumi) abstraheeritud **ühisosa** ($A \cap B$). Blend võiks siis pretendeerida sisendruumide hulgateoreetilise **summa** ($A \cup B$) rollile, st. hulgale, mille osahulgaks oleks ka geneeriline ruum, või siis lähteruumide **erisusele** (Shefferi joonele) ($A \setminus B$). Geneerilise suhtes sobivad kognitiivistlik ja hulgateoreetiline tõlgitus hästi kokku (vähemasti endise, kolmeskeemilise mudeli korral), blendi suhtes aga, kui Fauconnier’ ja Turneri selgitusi silmas pidada — üldsegi mitte.

Tõsi küll, geneerilist ruumi iseloomustatakse kui abstraktset ja skeletaalset, blendi seevastu kui (sisu)rikast (*rich*), kuid rõhutatakse, et blend “is neither a union nor a blur” (Fauconnier ja Turner 1994: 12).

Blend töötab niimoodi, et omastab osa oma kontseptuaalsest struktuurist blend mõlemast sisendruumist (~ kõigist sisendruumidest), kuid töötab nende põhjal välja omaenda nn. ettenägematu või väljakasvanud struktuuri (*emergent structure*), mida pole üheski sisendruumis ning mis on tihti “mittetegelik” või “võimatu” (*counterfactual*).

See struktuur töötatakse välja kolme omavahel seotud operatsiooniga:

- **kompositsioon** (*composition*): blend teeb kättesaadavaks uued suhted, mida ei eksisteerinud sisendruumides eraldi võetuna;
- **lõpuleviimine** (*completion*): teadmised taustfreimidest, kognitiivsetest ja kultuurilistest mudelitest lubavad käsitada liit- või segastruktuuri, mis on blendi projitseeritud sisenditest, kui osa suuremast iseseisvast struktuurist;
- **arendamine** või **väljatöötus** (*elaboration*): see on blendi “käikulaskmine”, st. kognitiivne töö blendis endas ta seesmise loogika alusel, imaginatiivne simulatsioon, mis võib kesta kuitahes kaua.

Blend pole midagi eksootilist, marginaalset, sekundaarset või valikulist. Vastupidi, segundamine kui kontseptuaalse integratsiooni koostisosa on tunnetuse eeldus ja universaalne vahend, mis läbib kõiki kognitiivseid nähtusi, nagu kategoriseerimine, hüpoteeside püstitamine, järeldamisprotsessid, grammatiliste konstruktsioonide päritolu ja kombineerimine, analoogia, metafoor ja narratiiv, ning ta esinemisala ei piirdu keelega.

Blendid võivad tekkida spontaanselt või kellegi kunstiliste vm. kavatsuste ja manipulatsioonide tulemusel. Seega võivad blendid olla õnnestunud ja ebaõnnestunud. On olemas erilised “hajameelsusblendid”: me kuuleme näiteks halvasti kaaasvestleja kõnet ja paneme prillid ette, et paremini kuulda; või näiteks kallame kogemata kohvi oma arvuti klaviatuurile ja vajutame CTRL+Z, et seda eksisammu tagasi võtta vmt.

Fauconnier’ 1997. aasta raamatus ilmub terve integratsiooni- või optimaalsusprintsipiide koodeks, mille ta on blendide jaoks välja töötanud. Need printsüübid on omavahel seotud ning töötavad osalt ühes ja samas suunas, osalt aga tegutsevad üksteisele vastu. Koodeksi moodustajad on:

- **integratsioon** (*integration*): blend peab moodustama tihedalt integratiivse struktuuri, mida võib manipuleerida kui tervikut;
- **topoloogia** (*topology*) (siin formuleeritud Coulsoni ja Oakley ühe hilisema kirjutise põhjal): suhted blendis peavad vastama oma ekvivalentide suhetele teistes ruumides;
- **võrk** (*web*): blendi kui üksuse manipuleerimine peab toetama asjassepuutuvate seoste võrku sisendruumidega hõlpsalt ja ilma täiendava järelvalve või arvutamiseta;
- **lahtipakkimine** (*unpacking*): blend peab võimaldama lahtipakkimist, et rekonstrueerida sisendruume, ruumidevahelisi projektsioone, geneerilist ruumi ja seoste võrku kõigi ruumide vahel;
- **püüsav alus** (*good reason*): võrdsetes tingimistest kõige ülejäänud suhtes tekib surve leida blendis ilmnevale elemendile tähendus ~ tähtsus (*significance*), st. relevantes seosed teiste ruumidega ja relevantes funktsioonid.

Algversioonis figureerivad veel kaks järgmist nõuet, mida hilisemais enam ei kohta:

- **tagasiprojektsioon** (*backward projection*): kui blend on käiku lastud ja arendab uut struktuuri, tuleb

vältida tagasiprojektsiooni, mis purustaks või õõnestaks sisendruumi enda terviklikkust (*integration*);

- **metonüümia projektsioon** (*metonymy projection*): kui element on projitseeritud sisendist blendi ja teine element sisendist on projitseeritud tänu oma metonüümilisele seosele esimesega, tuleb lühendada nende metonüümilist distantsi blendis.

Fauconnier' ja Turneri uusimas raamatus "The Way We Think" (2002, lk. 325–336) on neist printsiipidest toodud ja üsna ulatuslikult lahti kirjutatud veel üks modifikatsioon.

Lisaks kõigele, mis senini on blendist kirjutatud, sõandaksin osutada kahele küljele blendi loomuses, mis ta sünnile võib-olla kaasa aitavad.

A. "Reaalaja aspekt"

Mentaalsete ruumide idee ja blendi idee kokkuvalgumine ühtsesse teooriasse ei seletu ilmselt ainult autorite heade isiklike vahetõdede ja tiheda koostööga, vaid selle põhjused on sügavamad. Eriti psühholoogilise kallakuga töödes jätkub siiani elav diskussioon nimelt selle ümber, mil viisil figuratiivsete üksuste (metafooride, fraseologismide, vanasõnade jne.) funktsioneerimises (loomises, mõistmises) seonduvad operatsioonid semantilise e. püsimalu ja episoodilise e. operatiivmalu tasandil. Selle diskussiooni üksikaspektideks on omavahel seotud küsimusseaded selle kohta,

- kas retooriliste üksuste (sh. fraseologismide ja vanasõnade) tähendused on salvestatud mällu ja hangitakse sealt automaatselt kui jagamatud, "pakendatud" üksused, kui nn. pikad sõnad, või jagunevad nad semantilis-leksikaalseteks komponentideks ja taaskoostatakse mõistmisprotsessis neist komponentidest, kusjuures on vajalik elav, välkkiire, kuid mõnikord üsna vaevanõudev ja pingeline "arvutustöö" konkreetse, reaalarajas saabuva informatsiooni kallal;
- kas retooriliste üksuste mõistmisel ja tarvitamisel on määravaks eelkõige püsimalu jäädvustatud üldise "retoorilise grammatika" valdamine või võib iga väljend omandada praktiliselt mistahes suvalise tähenduse, sõltuvalt figuratiivse üksuste endi ja konkreetsete (kõneliste ja/või situatiivsete) tarvitamiskontekstide kombinatsioonidest;
- kas väljendi (eriti idiomaatilise fraasi või vanasõna) kujundlik tähendus võetakse vastu "vahetult" või saab see toimuda ainult nõnda, et alul töötatakse välja väljendi bukvaalne interpretatsioon, siis see hüljatakse kui sobimatu ja järgnevate semantiliste teisenduste (ülekannete, projektsioonide) teel tuletatakse väljendi "tõeline", figuratiivne tähendus;
- lõppeks, milliseid metafoore tuleks pidada keeles ja meeles "tegelikumalt" funktsioneerivateks — kas neid, mida traditsioon on harjunud kiitma kui "värskeid" ja heuristilisi, või hoopis neid, mida ta on harjunud laimama kui "kulunud", "kivinenud" ja "surnud".

Nende küsimusseadete taustal saab mentaalsete ruumide ja blendi kongeniaalne iseloom ja ka nende kontseptuaalsete projektsioonide mudelisse inkludeerimise mõte märksa selgemaks. Nii nagu mentaalsete ruumid, nii ka blendid on mudeli "online"-tiiva esindajad ja tugivahendid, omamoodi "kiirreageerimisüksused". Blend on võimeline tootma eredaid assotsiatsioone ja uut informatsiooni. Raamatus "The Literary Mind" (1996, lk. 88–91) ütleb Turner, et geneeriline ruum ja blend käituvad teatud mõttes ühtmoodi: nad saavad märgatavaks ja markeerituks värsketes, innovatiivsetes metafoorides ja kaovad konventsionaalsetes, keelde juurdunud metafoorides. Kontseptuaalse integratsiooni ja blendi "online"-suunitlusele vaatamata kritiseerib küll Raymond W. Gibbs (2000) Fauconnier' ja Turneri teooriat just selle eest, et see arvestab liiga vähe "reaalarjaliste" protsesside spetsiifikat, kus kõik toimub välkkiirelt ja pole võimalik süüvida kunstilise analüüsi nüanssidesse, kui ka selle eest, et teooria on tervikuna liiga võimas ja selle rakendusala erakordselt lai, mistõttu ta on raskesti falsifitseeritav (st. verifitseeritav), pigem seletab kui prognoosib jne.

Nii ajutiste mentaalruumide loomine kui ka kontseptuaalne integratsioon leiab aset mitte ainult figuratiivsete keeleüksuste korral, vaid paljudel keelelise ja tunnetustegevuse tasandil üldse. F&T kordavad oma viimaste aastate töödes väsimatult, et inimene elab õieti ülenisti blendides. Väljendite, ütleme, *pruun lehm*, *pruun katk* ja *pruun laul* tähendused on kõik kontseptuaalse integratsiooni tulemuseks, ainult et esimesel juhul jääb see operatsioon täiesti märkamatuks, teisel juhul on eeldatavasti märgatav, kolmandal juhul aga... peab blend nähtavasti töötama lausa palehigis?

B. Teksti “maailmalise konfiguratsiooni” aspekt

Niisiis olid vanasõnad üks põhistiimuleid, mille tõttu kognitivistlikku metafoorimudelisse sügenes geneerilise skeemi komponent, ja kõik vanasõnanäited, mida Lakoff ja Turner (1989) vaatlesid Suure Ahela peatükis, olid juhtumisi sententsiaalmetafoorsed.

Samal ajal nii metafoori kognitivistlik üldvormel $A \text{ IS } B$ kui ka konkreetsete kontseptuaalsete vm. metafooride formuleeringud (LOVE IS A JOURNEY, EVENTS ARE ACTIONS, TIME IS MONEY jt.) võivad jätta mulje, et just nimelt nominaalset vormi tuleb lugeda metafoori põhivormiks üldse. Ning ka lõviosa seni kirjanduses toodud metafoorinäidetest (enamasti mitte-vanasõnalistest, kuid ka vanasõnalistest) ongi tõepoolest olnud nominaalset või predikatiivset tüüpi.

Edasi, vormelid, millega tähistatakse kontseptuaalseid metafoore, on tegelikult metaväljendid. Kontseptuaalne metafoor, mis on tähistatud vormeliga TIME IS MONEY, ei ole identne vanasõnaga *Time is money*, vaid tähendab lihtsalt aja- ja rahadomeeni vahelise projektiivse seotuse laia ebamäära demarkatsiooni. Moodustajate *A* ja *B* keelelise realiseeringu täpsus ei paku selles lähenduses erilist huvi. Ometi aga on $A \text{ IS } B$ -vormilised representatsioonid ühtaegu ainsateks orientiirideks nendega tähistatavate metafooride sisu kohta. Pidev näidete toomine ja vabadus nende formaliseerimisel on ajapikku viinud selleni, et praeguseks olemasolev $A \text{ IS } B$ -ühendite varu meenutab tohutut hantlihunnikut, kus mitte pelgalt eri hantlite, vaid ka ühe ja sama hantli erinevate peade kaal varieerub poolest kilost poole tonnini. See seik on juba pälvinud uurijate tähelepanu ja initsieerinud metafooride süsteemi korrastamise, metafoorsete primitiivide otsimise jmt. katseid. Eriliseks irritandiks neile katsetele on miskipärast kujunenud metafoor TEOORIAD ON EHTISED (THEORIES ARE BUILDINGS) — nt. Joseph Grady ja Zoltán Kövecses poolt.

Ning ka figuratiivne väljend ise kui “tekstiline antus”, kui “väide”, kui “süntaktiliselt lõpetatud üksus” pole omanud senises kognitivistlikus teoorias pea mingit identiteeti. On eristatud ainult metafoorses operatsioonis osalevaid domeene, skeeme, mentaalseid ruume, kuid nende manifestatsiooni määra ja vormi metafoorses väljendis endas on peetud pelgalt keeleliseks väliskestaks, mis ei vääri suuremat tähelepanu.

Geneerilise skeemi ja ühtlasi geneerilise analüüsitasandi teke viis endise kaheskeemilise mudeli tasakaalust välja, muutis tunduvalt projitseerimisoperatsiooni enda mõistmist ja sundis sügavamalt sisse elama vastündinud geneerilise ühisosa koostisse, struktuuri ja rolli.

Tundub, et üks faktoreid, mis ajendas blendikomponendi lisamist endisele kolmeskeemilisele mudelile, võis olla ka intuiitiivne püüd “domeenilise” ja “propositsionaalse” aspekti selgemaks eristamiseks metafooris ja ühtlasi vajadus varuda vahendeid selleks, et adekvaatsemalt kirjeldada nimelt partsiaalse metafoorikattega väljendeid, mis sisaldavad endas jämedalt öeldes nii allik- kui ka sihtmaailma “leksikaalseid esindajaid”. Turneri pikaajaline huvi analoogia- ja eriti nn. XYZ-struktuuride vastu

Nüüd juba kaheksandat aastat on kontseptuaalne integratsioon jätkuvalt kognitiivse lingvistika kuumimaid arutlusaineid. Nii nagu kontseptuaalsete metafooride alalgi, nii ka siin on välja kujunenud rida omamoodi klassikalisi näiteid, mis rändavad ühest publikatsioonist teise ja on nähtavasti eriti näitlikud blendi mitmesuguste külgede demonstreerimiseks ja analüüsiks. Nende näidete ülddiapasoon on väga lai.

- Esiteks on nende hulgas **mitmesuguste ajaliste, konditsionaalsete ja loogiliste plaanide põimumise näiteid:**

- ★ Näiline võistlus laevade “Northern Light” (1853. a.) ja “Great America II” (1993 a.) vahel ★ *Kui oleks... -lauseid (counterfactuals)*, nagu *Kui Watergate oleks juhtunud Prantsusmaal, poleks see Nixonit kahjustanud* või *Kui Bill Clinton oleks olnud “Titanic”, siis oleks jäämägi ära uppunud*

- ★ A. Koestlerilt pärinev paradoks buda mungast, kes ühel päeval ronib mäetippu ja teisel päeval laskub sealt taas orgu; etteantud tingimuste kohaselt peab leiduma koht, kus ta asub mõlema teekonna ühel ja samal kellaajal (kuigi lubatavasti eri päevadel), st. antud blendilises projektsioonis võib ta kohtuda iseendaga.

- Teiseks on blendi püsinäidete hulgas fantastilisi konstruktsioone, mida mingis võimalikus maailmas tuleb mõista visuaalselt ja/või füüsiliselt reaalsetena:

- ★ Bertrand de Borni kuju Dante “Põrgus”, kus ta hoiab käte vahel oma kehast eraldatud pead ja tõstab seda kätega, kui on vaja rääkida.

- ★ Traditsiooniline surma kui Julma Niitja (*Grim Reaper*) kuju, st. musta kapuutsiga talaari rüütatud luu-

kere, vikat käes või õlal; Julma Niitja kuju analüüsid on huvitavad ka kui katse mahutada kontseptuaalse integratsiooni mudelisse täiendavat metonüümilist mõõdet ja ühtlasi täiendavat mentaalset ruumi, kus toimub nn. kausaalse tautoloogia töötlemine.

- Kolmandaks on blendi musternäidete hulgas lauseid, mida minusuguse maailmavaatega inimene silmapilkselt kvalifitseeriks partsiaalmetafoorideks:
 - ★ Väljendid *See kirurg on lihunik* või *Kõik kirurgid on lihunikud*
 - ★ Väljend *Kaevab ise endale hauda*

See kirurg on lihunik

Samast, § 14–16, vaadakse läbi ***kirurg-lihuniku*** kohta tehtud skeemid ja pöörakse tähelepanu:

- 1) kuidas mõistetakse asja Tony Veale'i mudelis SAPPER (mis tuleb toime ilma blendita);
- 2) kuidas eri autorite käsitused tegelikult sama asja kohta võivad üsna drastiliselt erineda — st. need skeemid ei kirjelda tegelikult ikkagi seda, kuidas meie meel objektiivselt blende formeerib, vaid pigem seda, kuidas blende konstrueeritakse ad hoc, et jõuda mõtestuseni, mis tundub intuitiivselt õige.

Kaevab ise endale hauda

Selle väljendi “klassikaline” analüüs Fauconnier 1997. ja 1998. a. ilmunud töödes on umbes järgmine.

Esmapilgul võib tunduda, et siin toimub otsene projektsioon konkreetse domeenist (hauad, surnud, matused jne.) abstraktse domeeni (agent teeb valesid asju, andmata endale aru oma tegude fataalsete tagajärgede kohta). Need tagajärjed vastavad surmale ja matmisele, krahhile eelnevad arutud teod ise vastavad hauakaevamisele. Omaenda õnnetusele kaasa aidata on rumal, oma tegude tagajärgi mitte ette näha on samuti rumal. Kuid hoolikamal vaatlusel nähtuvad mitmed kokkusobimatused allika ja sihi vahel.

Kausaalne struktuur on vale. Rumalad teod põhjustavad krahhi, kuid hauakaevamine iseendast ei põhjusta suremist. Vastupidi, tavaliselt põhjustab surm hauakaevamise.

Ka toimuva intentsionaalne struktuur on ebaõige: haudu kaevatakse meelega, mitte unes ega kogemata nagu siin.

Freimistruktuur — rollide jagunemine “agendiks” ja “patsiendiks”, sündmuste ajaline järjestus — kaldub samuti normaalselt kõrvale: tavaliselt sureb enne patsient, seejärel kaevab agent talle haua ja matab ta maha, siin aga need rollid kattuvad ja sündmuste järjestus on samuti ebatavaline.

Ka sündmuste seesmine struktuur ei klapi: sihtdomeenis võib risk enne lõplikku krahhi tõesti kuhjuda, kuid haua sügavus allikdomeenis ei suurenda surma tõenäosust.

Paradoksid lahenevad, kui vaatame konstruktsioone tekkivas blendis. Too blend pärandab allikast haua, kaevamise ja matuste konkreetse struktuuri, kuid kausaalne struktuur, intentsionaalne struktuur ja seesmine sündmusstruktuur võetakse sihtdomeenist. Neid mitte ainult ei kõrvutata, vaid luuakse blendile iseloomulik “emergentne”, väljasukelduv struktuur. Selles peeglitaguses maailmas kehtivad kõik nimetatud kurioossed loodusseadused ja tingimused tegelikult, kõik võimatud sündmused toimuvad tegelikult. Rahuldava haua olemasolu põhjustab surma ja loob surmaks vajalikud eeltingimused. Haua sügavus korreleerub otsesel moel surma tõenäosuse ja surmahetke lähedusega. Blendis saab võimalikuks mitte mõista oma tegude tagajärgi, kuna see element on pärit sihtdomeenist, kus taolist juhtub regulaarselt. Kuid ka blendis on see teadvustamatus jätkuvasti äärmiselt rumal, kuna blendi see element pärineb allikdomeenist ja projitseerub blendi kaudu tagasi allikale, et kutsuda seal esile vajalikke järeldusi.

Õieti piisab kausaalse struktuuri ümberpööramisest (haua olemasolu põhjustab surma), et käivitada blendis emergentset struktuuri — küll fantastilist, kuid täiesti võimelist toimetamaks vajalikke järeldusi sihtruumi.

Ma nimetan edasi mõned asjad, mis näivad selle tõlgenduse juures küsitavustena.

1. Oma tegevuse tagajärgede mittemõistmise aspekt — nt. vanasõnade kui tugeva didaktilise tendentsiga üksuste aktualiseerumise põhistiimuleid üldse on just nimelt eeldus, et keegi sihtsituatsiooni agent (ühtaegu tavaliselt ka vanasõna adressaat) ei anna endale aru oma tegude tagajärgedest ja seetõttu vajab ta käitumine korrigeerimist. Kas see seik kutsub automaatselt esile blendi-komponendi absoluutselt kõigi taoliste ütlaste mõtestuses, olgu nad oma vormilt siis partsiaalsed (nominaalsed, predikatiivsed) metafoorid, mis on “blendid” (st. domeenilised segud) otse oma välisvormi poolest, või sententsiaalmetafoorid, kus verbaalselt manifesteeritud on ainult allikmaailma elemendid?

2. Kausaalsuse ja sündmuste ajalise järjestuse inversioon. Seana Coulson, kelle väitekirjast “Semantic Leaps” (1997, lk. 239) selle näite analüüs inspireeritud on, viitab metonüümilisele seosele (st. siis ka metonüümilisele eel- või lisatehtele) allikdomeenis endas: “a grave is metonymically associated with death”. Kui see paika peab (ja tundub, et vägagi peab), siis näib sündmuste konkreetne ajaliskausaalne järjestus kaotab igasuguse tähtsuse. Tähtsaks jääb ainult see, et kujundi kontseptuaalne realiseering kuuluks surma ja matuste süngesse, aksioloogiliselt negatiivsesse domeeni. Surma ennast pole ju tõesti ka allikruumis, nagu pole kraahi vm. õnnetust sihtruumiski. Käivad ainult ettevalmistused matusteks ja sihtruumis kogunevad riskid. Milline osa matuste stsenaariumist täpselt on metonüümilises kujundis realiseeritud — surmaeelne või -järgne — see ei põhjusta tõenäoliselt kujundi mõistmises mingeid häireid ega erinevusi, kuna tõlgendusprotsess lihtsalt ei jõua välja selliste täpsusastmeteni ja meditatsiooni süvatasanditeni, mis oleksid nende tekkeks vajalikud.

Metonüümiaks, mis simuleerib sihipärast tegevust, allikskeemi “sisenemise punktiks” võidakse valida printsiibis suvaline element surma ja matuste stsenaariumist kas siis kirjeldavas või käskiv-ironilises vormis:

- *sa tapad ennast pikkamööda ~ see on aeglane surm*
nagu meelega otsid endale otsa
noh, telli endale hingepalve ~ kirst ~ pärg ära
sa teed endale kirstu ~ risti
sa ronid ju ise kirstu ~ hauda ~ mulda
no nii, hakka kalmistu poole astuma ~ mata ennast maha
sa ju ise matad ennast maha ~ ajad end auku
sa paned ju ise endale risti päitsisse
noh, kas valid oma kalmu jaoks lilli?

Kõigis neis repliikides on vihje surmale ja matustele, kõik nad mõtestuvad kergesti ja selgelt ega kutsu esile tegelikke mõtisklusi selle üle, kes õieti kirstu satub — kas allikruumi kuuluv elus inimene või laip või blendis ülesäratatud zombi, või kas matmine üldse toimub kirstuta või kirstuga, või kui maetav on kirstus, siis kas tal õnnestub sealt välja pääseda või ta maetaksegi maha, või kas ta maetakse elusalt või on surnud eelnevalt või sureb alles hauas jne.

Sellest metonüümiate reast eraldi seisab veel rahvusvaheliselt tuntud *kirstunael* (*coffin nail*, *Sargnagel*), mis on samuti metafoori ja metonüümia liide ning olles eelnenust idiomaatilisem, võib osutada veelgi tõrksamast vastupanu kontseptuaalse süvaanalüüsi katsetele.

Kaasaegsele eestlasele vm. kaasaegsele on *kirstunael* eelkõige miski või veel pigemini keegi, mis või kes põhjustab pidevat muret, teeb kellelgi elu raskeks, tüütab vmt. ja assotsieerub hüüatustega nagu *See ajab mu hauda!* või *Sa ajad mind hauda!* Wolfgang Miederilt saadud andmed osutavad sellele, et see tähendus on sekundaarne. Algselt on *coffin nail* nähtavasti Ameerika päritoluga väljend (fikseeritud esmaesinemus a. 1867), mis on tähendanud algselt sigaretti, harvem ka madalamargilist sigarit. Ta on Ameerikas nähtavasti pikka aega säilitanud oma algse kitsa tähenduse, küll ka metonümiseerunud tähendamaks ülemäära suurt suitsetajat, edasi omandanud sealgi ülaltoodud metafoorse tähenduse.

Ma ei sõanda laskuda mõtisklustesse selle ümber, kas *hauakaevamise*-ütluses on rikutud sündmuse kausaalne struktuur (hauakaevamine kui selline ei põhjusta surma) kui ka ajaline struktuur (haud kaevatakse kellelegi tavaliselt siis, kui ta on juba surnud), *kirstunaela*-ütluses aga ainult kausaalne struktuur (kinninaelutatud kirst kui selline ei põhjusta surma), mitte aga ajaline struktuur (kui naelana mõeldaks üht naeltest, mille abil kirstulauad kastideks liidetakse — sest taolised kastid pole ju tõesti surnud inimestega üks-üheselt individualiseeritud sel viisil nagu hauad, vaid kirst, kuhu konkreetne surmu pannakse, on tõenäoliselt valmistatud ja ladustatud enne ta surma), või on siiski rikutud ka ajaline struktuur (kui naelana mõeldakse üht neist naeltest, mille abil kinnitatakse kirstukaas enne kirstu haudalaskmist). Igatahes näeme siingi, et naela ja sigareti või sigari väline sarnasus ning kirstu ja suitsetamise seos surmaga on olnud nähtavasti piisav alus selle kujundi põlistumiseks ta esialgses kitsas argoolises tähenduses ja edasitungiks sealt uutele semantilistele aladele.

3. Allikdomeeni laiendatavus. F&T analüüsides on metafoori allikaks valitud loomuliku surma ja kaasaegsete tsiviliseeritud matuste stsenaarium. Kuid suur osa meieni jõudnud valme, vanasõnu ja fraase on ajalooline aines, mis on sündinud, kasvanud ja elanud palju karmimatel ja metsikumatel aegadel. Maailm, loodus tervenisti, kogu inimese elusfäär joonistub valmides ja vanasõnades kui halastamatu olulusvõitluse väli, paremal juhul ükskõikne ja külm, kuid sagedamini otse aktiivselt ebasõbralik ja ohtlik keskkond, täis ristuvaid huve, vaenulikult meeletatud olendeid ja jõude, kus armastuse ja kaastunde ring piirdub heal juhul

lähedaste sugulastega. Suurest hulgast üksikfaktoreist moodustub tohutu summaarne Ohumaastik, kus on vaja pidevalt valvel olla. Su lapsed ootavad sinult pärandust ja on valmis sind hangele heitma, kui sa oled vana ja haige. Sinu mees peksab sind. Sinu naine on alatasa valmis sind petma. Su sõbrad hülgavad sind, kui sa satud hätta. Su pea kohal on mitu kihti kurje ja pika vihaga isandaid. Epideemiad või hundid võivad hävitada su karja, vihm, põud või rändtirtsud su vilja, tulekahju või torm su eluaseme. Paljud ohtudest on surmaohud: katk ja sõjad, röövlid teel, kiskjad metsas, maod õõntes, neelukohad ja krokodillid jões, mülkad soos. Et ellu jääda, pead ka sina ise olema karm, sa pead tapma loomi toiduks, aga vahel ka inimesi.

Katsume siis oma surmadomeeni laiendada ja mahutada sellesse ka mõned vägivaldse surma liigid. Vägivaldse surma skeemis osaleb ilmtingimata agent, tapja. Meie iseenda ohustamise fraaside seeriat oleks siis võimalik pikendada kõigepealt ehk kahe konkreetse stsenaariumi kaudu.

Esimene neist on **hukkamise stsenaarium**:

- *sa ehitud endale ise võllast*
sa punud endale ise silmust
sa ronid ise võllasse
sa pistad ise pea silmusesse
sa ronid ju ise tuleriidale
sa paned ise meelega oma pea pakule

Teine, meie juhul olulisim, on **püüdmise ja püüniste stsenaarium**.

Coulson (1997, lk. 239) mainib tähtsat seika, millest F&Turner oma analüüsis vaikides mööda lähevad: hauad on üks liik auke, aga augud on ohtlikud juba iseendast, mida sügavamad, seda ohtlikumad. Hauakaevaja, ükskõik kellele haud on mõeldud, on juba enne oma loomulikku surma ohusituatsioonis lihtsalt seeläbi, et ta viibib füüsiliselt hauas, augus. Haud hakkab tunduma püünisena. Pole välistatud, et terve iseendale hauakaevamise ütluste seeria taandub etümoloogiliselt piiblivanasõnale *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub* (Laul 7,16; Õp 26,27; Tark 10,8; Siir 27,27). See vanasõna on samahästi kui globaalselt tuntud, ta on 9. kohal Gyula Paczolay Euroopa vanasõnade populaarsuse edetabelis (“European Proverbs”, lk. 77–82) ja esikohal läänemeresoome vanasõnade edetabelis (“Proverbia septentrionalia”, lk. 83). Konkreetseis kirjapanekuis vahelduvad augud kirevalt haudadega, kuid ma ei tea, kas augud domineerivad varasemais ja hauad hilisemais kirjapanekuis. Mitmeis keeltes ja murretes võib üks ja sama tüvi (nt. lõunaeesti *haud*) tähistada nii hauda kui ka auku. See sünonüümisülem hajub omakorda veel mitmeis suundades: püünisaukude asemele ilmuvad muud püünised, lõksud, paelad, võrgud, õnged; ilmuvad kurjasepitsemise muud, kaugemad juhud (mürgitamine, toidu või joogi solkimine, äraneedmine, laimamine ja keelepeks) jne.

Püünise stsenaariumi korral pole muidugi kausaalses või temporaalses struktuuris mingeid vastuolusid. Ja piibliprototüübis *in spe* pole rikutud ka intentsionaalne struktuur: auk on ette nähtud teisele ja kaevaja satub sellesse lihtsalt juhuse läbi. Ohu fookus on auk kui püünis ise. Kurjakavatsejal nagu valetajalgi peab olema hea mälu, pealegi on kõigi jaoks ühine Ohumaastik ilma sinu augutagi juba enne täis iseeneslikke ja meelega pandud lõkse.